

Marko Matić

VIZIJA P. TEILHARDA DE CHARDINA
— EVANĐELISTA KRISTA U KOZMOSU

Pierre Teilhard de Chardin, iako nije bio — kako sam veli — »ni filozof ni teolog, već student 'fenomena', fizičar u starom grčkom smislu riječi«, »geobiolog«, suotkrivač pekinškog sinantropusa, ipak je svojim velikim životnim djelom obogatio ne samo geologiju i paleontologiju, nego i kršćansku filozofsku-teološku misao.' Evangelički teolog Jürgen Hübner ubraja ga među velikane koji su izvršili i još uvijek imaju velik utjecaj na naše poimanje stvarnosti, a svi redom potječu iz pretposljednog desetljeća prošlog stoljeća: Karl Barth (1886.), Rudolf Bultmann (1884.), Fridrich Gogarten (1887.), Emil Brunner (1889.), Paul Althaus (1888.), Paul Tillich (1886.), Romano Gaurdini (1885.), Martin Heidegger (1889.), Karl Jaspers (1883.).*

Piere Teilhard de Chardin rodio se 1. svibnja 1881. u obiteljskom dvorcu Sarcenat kod Clermont-Ferranda, kao četvrto od jedanaestero djece. Svojoj majci zahvaljuje svoj religiozni karakter, »smisao za Božje«, »smisao za kristovsko«, »kršćanski ja«, »optimistički pogled na svijet«, a svome ocu, arhivaru i skupljaču, znanstveni karakter, »smisao za kozmičko«, »urođeni materijalizam«. Po svom obiteljskom odgoju i školskoj izobrazbi pripada »djeci neba«, a po svom temperamentu i radu u svom

» *Nouvelles littéraires*, 11. siječnja 1951, cit. prema: N. M. WILDIERS, *Teilhard de Chardin*, Ed. universitaires, Paris 1960, str. 38, vidi str. 13.

« P. TEILHARD DE CHARDIN, *L'avenir de l'home* (= AH), ed. du Seuil, Paris 1959, str. 191.

* Značenje Teilharda de Chardina u evangeličkoj i katoličkoj teologiji vidi se iz ovih disertacija: SIGURD MARTIN DAECKE, *Teilhard de Chardin und die evangelische Theologie*, Göttingen 1967; WOLFGANG KLEIN, *Teilhard de Chardin und das Zweite Vatikanische Konzil. Ein Vergleich der Pastoral-Konstitution über die Kirche in der Welt von heute mit Aspekten der Weltschau Pierre Teilhards de Chardin*, München 1975.

* JORGEN HÜBNER, *Teilhard de Chardin in Antwort und Kritik*, Hamburg 1968, Str. 7, vidi str. 28 si.

» P. TEILHARD DE CHARDIN, *L'activation de l'énergie*, Oevres 7, ed. du Seuil 1963, Str. 397 (= AE); ISTI, *Le coeur de la matière*, Oeuvres 13, ed. du Seuil

zvanju »dijete je zemlje«.® Kao integrativni mislilac, prvi put nakon velikih sistematičara 19. stoljeća kuša obuhvatiti svu stvarnost, »sav bitak«. ^ Ono što su za Augustina »Bog i duša«, za Newmana »Ja i moj Stvoritelj«, to je za Teilharda Bog i kozmos — dvije osovine njegova sistema.

Volio je zemlju i svijet; svoje prvo veliko djelo, moderni *Nasljeduj Krista*, »Le milieu divin« posvećuje »onima koji vole svijet«, a u svom teološkom spisu »Comment je crois« toliko je naglasio »svetu ljubav prema zemlji« da je rekao: »Kad bih zbog unutrašnjeg loma izgubio vjeru u Krista, vjeru u osobnog Boga, pa čak vjeru u Duha, po svoj prilici još bih nepokolebljivo vjerovao u svijet... Ta je vjera izvor moga života.«* Strastvenošću ljubitelja Zemlje i revnošću Kristova učenika radi cijelog života da uspostavi vezu i jedinstvo između tih dviju stvarnosti: Boga i kozmosa, vjere i znanosti, religije neba i religije zemlje, kršćanskog i poganskog ja u sebi i oko sebe.* Ne podnosi taj razdor i sam se u jednom pismu iz prosinca 1926. nudi Gospodinu kao »eksperimentno polje« da u njem kao na malom ostvari to jedinstvo bez kojeg, prema njegovu mišljenju, nema kraljevstva Božjega.™ Za vrijeme teološkog studija dozrijeva u njemu želja da postane »apostol pogana«, a ti su mu pogani prije svega ljudi znanosti i radnički svijet, koji su se otuđili od Crkve. Već na početku svog znanstvenog rada dolazi do uvjerenja da je »izmirenje između kozmičke ljubavi prema svijetu i nebeske ljubavi prema Bogu« moguće i sluti da negdje mora postojati neka točka u kojoj se kozmičko i kristovsko, ljudsko i kršćansko tako dodiruju da se jedno može posjedovati samo ako se prigrli i drugo.«" To privilegirano mjesto u Kozmosu, odakle se kao s nekog univerzalnog raskršća sve vidi i sve dodiruje, jest Kozmički Krist, ili, kako se još drukčije izražava. Univerzalni Krist, Krist Evolutor, o čemu mu govori njegova znanost i njegova vjera. Kao mladi svećenik, moli Gospodina u svom spisu »Le pretre« za vrijeme pr-

1976, str. 56; PIERRE LEROY, *Das Ja zur Erde*, Wien 1960, str. 11; JEAN ONIMUS, *Teilhard de Chardin*, Wien 1966, str. 11; N. M. WILDIERS, *nav. dj.* str. 8; GÜNTHER SCHIWY, *Teilhard de Chardin. Sein Leben und seine Zeit* Bd I., München 1981, Str. 25 sL ALFRED GLÄSSER, *Konvergenz. Die Struktur der Weltsomme Pierre Teilhards de Chardin*, Eichstätt 1969, str. 369 si.

« P. TEILHARD DE CHARDIN, *Comment je crois*, Oeuvres 10, ed. du Seuil 1969, Str. 117 (= Cjc); N. M. WILDIERS, *nav. dj.*, str. 8. IGNACE LEPP, *Die neue Erde, Teilhard de Chardin und Christ in der Welt*, Olten/Freiburg 1968, str. III.

^ PAUL SCHÜTZ, *Freiheit — Hoffnung — Prophetie. Von der Gegenwartigkeit des Zukünftigen*, Hamburg 1963, str. 449.

» Cjc, Str. 120.

• OpHrnije o sintezi stvarnosti kod Teilharda vidi u: S. M. DAECKE, *nav. dj.*, Str. 248—260.

»» Pismo iz prosinca 1926, cit. u: JOSEF STIERLI, *Pierre Teilhard de Chardin. Ein Leben aus dem Geist des Ignatius von Loyola*, u: *Geist und Leben* 54 (1981), str. 162—178, ovdje 167.

" P. TEILHARD DE CHARDIN, *Le milieu divin*, Oeuvres 4, ed. du Seuil 1957, Str. 36 (= MD); ISTI, *La vie cosmique*, 1916, str. 29; Vidi N. M. WILDIERS, *nav. dj.*, Str. 10 sl.

vog svjetskog rata: »Gospodine, htio bih u svojim skromnim mogućnostima biti apostol i (ako smijem tako reći) *evanđelist tvoga Krista u Kozmosu*. Htio bih svojim razmišljanjem, svojom riječju, cijelom praksom svog života otkrivati i navješćivati relacije kontinuiteta koje iz Kozmosa u kojem se krećemo po utjelovljenju čine pobožanstvenjeni svijet (un milieu divinisé), po euharistiji pobožanstvenjujući (divinisant), po našoj suradnji pobožanstvenljiv (divinisable). *Nositi Krista, snagom posve organskih veza, u srcu stvarnosti koje slove kao najopasnije, najnaturalističkije, najpoganije: to je moje evanđelje i moje poslanje.*

Pogled u prošlost

Kao »geobiolog«, s čekićem u ruci nadvijat će se cijelog života nad lice »Majke Zemlje«, a, kao svećenik i isusovac, nad Evanđelje, osobito nad Pavlove i Ivanove spise, da u Kristu izmiri ljudsko i kršćansko, kult napretka i kult neba i da tako »*svima zajedno navijesti veliku nadu*«.^^

Njegova integrativna tendencija da obuhvati sve vodi ga najprije u prošlost budući da je bio svjestan da se sadašnjost i budućnost mogu razumjeti i tumačiti samo ako se dobro poznaje prošlost. Odlazi u prošlost da bi — kako sam veli—»autoritativno mogao govoriti o budućnosti.«." Prošlost će mu otkriti »konstrukciju budućnosti« i tako će taj »prethistoričar — kako reče Jean Onimus — postati prorokom zahvaljujući svom studiju prošlosti.«.* Paradoksalno je da se Teilhard de Chardin, specijalist i poznavalac prošlosti, zanima zapravo samo za budućnost, za »znanost budućnosti.«.* Prvo što otkriva u prošlosti jest činjenica da Kozmos nije neka fiksna, statična veličina i neki red kako su mislili stari Grci, nego dinamična, evolutivna stvarnost, puna kozmičkog vrenja, »proces i kozmogeneza«.-' Ono što najviše zadivljuje u tom kozmičkom procesu jest to da se ne radi o kaotičnom metežu i vraćanju uvijek istog, kako je mislio Nietzsche, nego o usmjerenju, uzlaznoj liniji konvergentne strukture koja »pipajući uporno traži izlaz naprijed i naviše.«''' Teilhard govori o »žedi za više biti« koja se provlači od hilosfere preko biosfere do noosfere.'* Tu evolucionističku viziju P. Teilharda njegov veliki poznavalac Claude Cuenot izrazio je na sljedeći način: »Evolucija je

² P. TEILHARD DE CHARDIN, *Le Prêtre*, ed. du Seuil 1965, str. 38.

" AH 191, 96.

" Isto, str. 13.

¹⁵ JEAN ONIMUS, *nav. dj.*, str. 51.

'« AH 13; vidi P. LEROY, *nav. dj.*, str. 6.; P. SCHÜTZ, *nav. dj.*, str. 452.

" AH 278, 341.

¹ Isto, str. 235; usp. N. M. WILDIERS, *nav. dj.*, str. 54 si.; KARL PFLEGER, *Die verwegenen Christozentriker*, Herder—Bücherei Bd. 179, str. 182.

" MD 36; AH 235; N. M. WILDIERS, *nav. dj.*, str. 56 si.

rekurirajući rast, tj. prolaz kroz faze koje se na različitim razinama i na različite načine ponavljaju: faza divergencije, konvergencije i emergencije. Svaki put javlja se mnoštvo koje uvijek iskusi redukciju, ulazi u više jedinstvo, uvijek se formira nešto sasvim novo, novo prema elementima iz kojih je nastalo, novo u odnosu prema novom prethodne emergencije. Novo je uistinu novo: evolucija se ne ograničuje na to da izvede implicitno na svjetlo dana, ona je na svakoj razini stvaralačka sinteza, emergencija.«[^]”

Istu misao otkrivamo i u ovom shematskom prikazu evolucije konvergirajućeg tipa što ga donosimo prema Adolfu Haasu:[^]

A — O, centralna osovina, osnovni naum Božji: sve uglaviti u Kristu, vodi evoluciju od početka do svršetka kroz tri stadija:

A — C, kozmogeneza,

C — E, biogeneza,

E — n, antropogeneza.

Dva osnovna zakona ravnaju evolucijom u svim etapama: Zakon *divergencije* i *konvergencije*, koji odgovaraju unutrašnjoj strukturi bića: *le dehors* (vanjska strana bića, otuđenje samom sebi, upućenost bića na drugo biće, ovisnost i raspršenost bića); *le dedans* (unutrašnja strana bića, prisebnost, biće u sebi i kod sebe, što se vidi u svjesnih bića). Što je biće prisebnije, to je i bogatije. Savršeno Biće jest čista *prisebnost*, čisti *le dedans*, *noesis noeseos noesis*.

A — B, zakon divergencije, javlja se svijet molekularnog gibanja, preduvjet za C.

B — C, zakon kovergencije. Točka C je emergencija, ulaz u više jedinstvo, u više biti, u život.

C — D, zakon divergencije, javlja se centralni nervni sistem s mozgom, preduvjet za antropogenezu.

D — E, zakon konvergencije koji opet uvodi evoluciju u više jedinstvo, u više svijesti u homonizaciju.

E — F, zakon divergencije, objavljuje se »čovjekoljublje Boga našega« (Tit 3,4), »punina vremena« u kojem Bog šalje Sina svoga rođena od žene (Gal 4,4). Inkarnacija ne rezultira iz evolucije, nego iz slobode i ljubavi Božje.

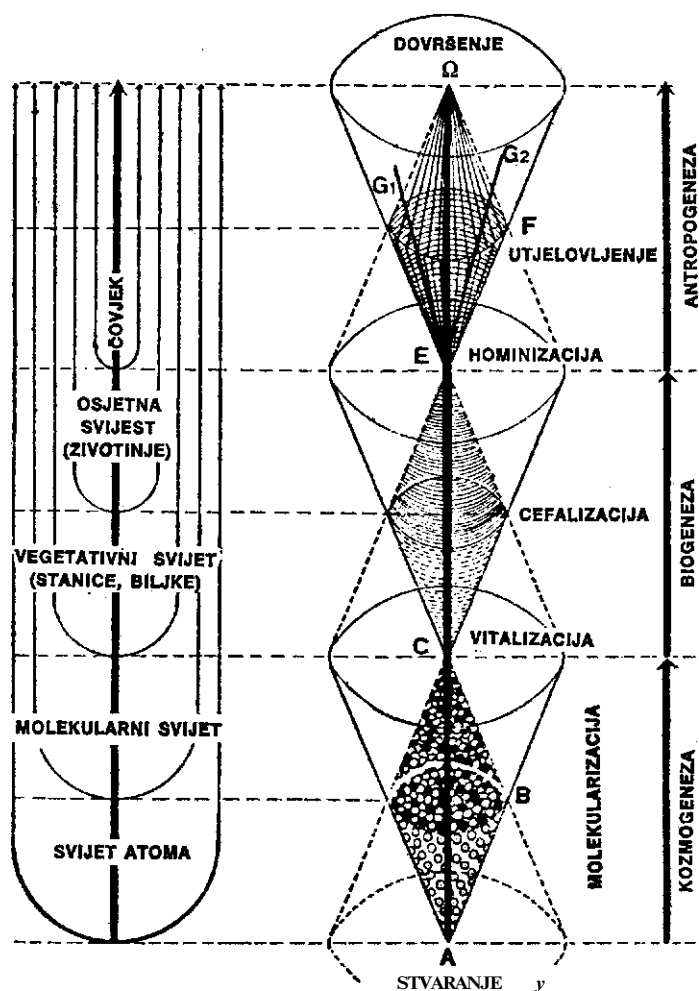
E — G1 Sloboda i odgovornost čovjeka u evoluciji, mogućnost promašaja.

E — G 2

2» CLAUDE CUÈNOT, »Die Weltschau Teilhards de Chardin — dargestellt an den grossen Etappen seines Lebens und Denkens«, u: KARL FORSTER (izd.), *Teilhard de Chardin, philosophische und theologische Probleme seines Denkens*, Würzburg 1967, 14—36, ovdje 24.

ADOLF HAAS, »Der Entwicklungsgedanke und das christliche Welt— und Menschenbild«, u: HAAG—HAAS—HÜRZELER, *Evolution und Bibel*, Herder—Bücherei 249, Str. 53—96, ovdje 87.

F — n, konvergencija otkupljenog svijeta u Kristu, da na svršetku bude »Bog sve u svemu« (1 Kor 15,26—28).
 »Čini mi se da se propinjanje prema *Nečemu* naprijed ne može dovršiti a da se ne poveže s jednom drugom, još fundamentalnijom težnjom, onom koja silazi odozgo i od *Nekoga*«. (AH 374).

Cijeli geobiološki proces evolucije usmjeren je dakle na sve veću kompleksnost i uvijek na sve veću svijest, na čovjeka. On je, prema P. Teilhardu, najviša točka, »zemaljska *glava*« geobiološke evolucije koja se traži.^{^^} Nastankom čovjeka evolucija nije prestala, nego je stupilau novu fazu i ide smišljenije dalje. »Princip ispipavanja« vodi evoluciju sve do pojave čovjeka, a od čovjeka pa dalje »sile *izuma*« uzimaju uzde evolucije u svoje ruke.^{^'} Čovjek je sad mjesto u kojem se koncentriraju »cijela budućnost i sve nade evolucije.«^{^*} Čovjek je pozvan da se više ne samo »podloži evoluciji, nego da je svjesno iznova pokreće« i da tako usavršava svijet pun nade.^{^*} Teilhard govori o »drugoj evoluciji«, o »inventivnoj auto-evoluciji«, »samo-evoluciji« (»self-évolution«), »novoj evoluciji«, biološkoj evoluciji što je ušla u stadij refleksije i samosvijesti koja nije prirodno determinirana, nego stoji ili pada sa slobodnom odlukom čovjeka, *stoji s* njegovim »elanom« i »gout«, tj. s njegovim nagnućem i željom za životom, za napretkom, rastom i razvitkom; *pada s* njegovom rezignacijom i otporom, tako da se može govoriti o »velikom izboru«, »la Grande Option«, koji od »geneze« čini »povijest.«^{.'^*} S. M. Daecke ima pravo kad veli da oni koji tvrde da u Teilhardovoj koncepciji evolucije konvergirajućeg tipa nema mjesta za povijest, za slobodu odlučivanja, mogućnost izbora, aktivnost i odgovornost čovjeka, ne poznaju njegovo djelo ili ga krivo tumače.^{^*}

Pogled u budućnost

Ističući stvaralačke sile čovjeka i njegove odgovornosti za svijet i povijest, Teilhard napušta prošlost i okreće se prema budućnosti. Otvratiti se od prošlosti i okrenuti se prema budućnosti znači prijeći od stava »gledanja« i stav »akcije«. Zauzeti prospektivni stav znači pripremiti se na čin. Ljudskom činu Teilhard pridaje kozmičke dimenzije, »odgovornost i snagu čitavog svemira«, odjek »na milijarde vjekova i živih bića.«^{.'} Samo ona vjera i religija imat će budućnost »koja se pokaže kadra da aktivira čovjeka više nego ostale.«^{.^"} Od takvog poimanja ljudskog čina polazi Teilhard u svojim spisima i tumači budućnost. Što nam ta budućnost nosi i možemo li ozbiljno govoriti o čovjekovoj budućnosti?

" AH 92.

23 Isto, str. 235, 382; usp. S. M. DAECKE, *nav. dj.*, str. 280 si.

2* AH 287; *La vie cosmique*, str. 15; usp. N. M. WILDIERS, *nav. dj.*, str. 52; P. SCHÜTZ, *nav. dj.*, str. 453.

25 AH 264; N. M. WILDIERS, *nav. dj.*, str. 68 si.

25a AE 287, 426; usp. AH 258; *La vision du Passé*, (= VP) Oeuvres 3, ed. du Seuil 1957, Str. 360; AE 385 sl.; AH 266; S. M. DAECKE, *nav. dj.*, str. 281.

2» DAECKE, *nav. dj.*, str. 281.

2' AH 30.

2' Isto, Str. 267; Cjc 109: »Dosta nam se govorilo o jaganjcima. Htio bih vidjeti malo lavove kako izlaze.«

Teilhard ne želi biti nikakav prorok; njegovo mu je zvanje pokazalo kako je znanstveno opasno povlačiti krivulju iznad činjenica. A ipak je uvjeren, i to na temelju svog dugogodišnjeg bavljenja prošlošću, da ima pravo autoritativno govoriti o budućnosti. Prošlost mu je pokazala da je Svemir povijest konvergentne strukture. U toj povijesti otkrio je zakon koji ravna evolucijom, i misli da će se proces evolucije i u budućnosti odvijati prema istome zakonu k sve većoj kompleksnosti i k sve većoj svijesti. U tom smislu može on govoriti o anticipaciji budućnosti i o daru predviđanja.

Govoreći o budućnosti čovjeka, Teilhard ističe da se on pojavio ne kao individuum, nego kao vrsta, slično kao i ostala živa bića. U usporedbi s drugim živim skupinama ljudska je vrsta »vrlo mlada«, »*embrio-onalna*« i stoji u »zori svoje egzistencije.«² Ako je svijet čekao milijune godina na hominizaciju života, na postanak čovjeka, može se onda mirno pretpostaviti da čovječanstvo ima još »više milijuna godina da živi i da se razvija.«³ Ne samo da čovječanstvo u očima ovog vizionara ima tako dugu budućnost pred sobom, nego, što je za nj još važnije, ono je u stanju da »taj očekivani vrhunac antropogeneze i ostvari« jer u sebi krije »silne rezerve, golemi potencijal koncentracije i napretka.«⁴ Otud kozmički optimizam u tog čovjeka, kojim želi zaraziti cijelo čovječanstvo. Engleski fizičar i astronom James Jeans poziva sve ljude da u praskozorje naše egzistencije »napunimo svoje grudi s gotovo neograničenim nadama divnog dana koji počinje«. Razlog nade koji donosi James Jeans ne zadovoljava p. Teilharda. Ništa nema tužnije, veli on, nego što je opis stanja Zemlje »za milijun milijuna godina«, kako ga prikazuje engleski astronom James Jeans u svom vrlo čitanom djelu *The Universe around us*: čovječanstvo koje će sličiti ovom našem i koje će starjeti bez nade u neko jutro, u Zemlju bez vrhova i misterija... Gospodin Jeans daje nam tu perspektivu kao »nadu«, jer imamo još mnogo vremena za život (kao da bi sučelice *apsolutne i sigurne* smrti bila neka razlika između jedne godine i milijun milijuna godina s obzirom na našu volju za životom)."-

Hominizacijom evolucija nije završena; učinjen je samo prvi korak na dugom putu humanizacije, punog sazrijevanja ljudskog fenomena. Čovjek jest, ali on sama sebe još ne posjeduje; on je nedovršen, nepotpun, uvijek ispod sama sebe i mora ubuduće surađivati na vlastitoj genezi.«⁵ Jedino mjesto na kojem se čovjek može naći i potpuno razviti jest zajednica i, stoga, ako ne želi očajavati, mora više vjerovati u čovječanstvo

² AH 92, 383, 154.

Isto, str. 95.

³ Isto, str. 362, 95.

⁴ Isto, str. 154 sl.; *L'énergie humaine*, Oeuvres 6, ed. du Seuil 1962, str. 50, bili. 1. (= EH).

⁵ AH 184; EH 79. Gotovo istim riječima, neovisno jedan o drugom, definirat će čovjeka i E. BLOCH u svom djelu »*Tübinger Einleitung in die Philosophie*«, Frankfurt

nego u sama sebe.* Za P. Teilharda važna je ne toliko egzistencija koliko »konzistencija«, ne hominizacija, nego humanizacija, »ne samo ljudi, nego Čovjek se mora još sutra roditi.«.* Put do tog naprednog humaniziranja čovječanstva, prema Teilhardu, odvija se u tri faze.* Da to prikaže, služi se slikom zemljine kugle. Prva, uvodna faza počinje na donjem podu, na »polu Alfa« i ide sve do ekvatora. Značajna za tu fazu jest »ekspanzija« čovječanstva, raspršenost, »posvudašnje naseljenje Zemlje«. Prešavši ekvator, »zoološka posvudašnjost teži da prijeđe u organiziranu totalnost«. Time počinje druga faza u razvoju humanizacije, faza »kompresije«, koja je nastupila tek u naše vrijeme. Novost koja je u evoluciji nastupila s hominizacijom uočljiva je osobito u ovoj fazi. Prema Teilhardu, evolucijom do postanka čovjeka ravnaju dva osnovna zakona: zakon filetičke usmjerenosti i raspršenosti. Svaka vrsta čini jedan »phylum« koji je bio primoran razvijati se ortogenetski prema određenim smjerovima. Individuum je živio samo za rasplodnju i za održavanje vrste. Različita fila tijekom svog razvoja težila su za sve većim udaljivanjem i divergencijom. Pojavom čovjeka, osobito nakon prijelaza preko »ekvatora«, nešto novo ulazi u evoluciju: sile divergencije, zbog moći refleksije, nadomještene su zakonom konvergencije i zbližavanja. Faza konvergencije, ili kako je još drukčije zove, faza socijalizacije, planetizacije, totalizacije, aglomeracije, ujedinjavanja, približavanja, uvijanja čovječanstva u sebe, nije za Teilharda više nikakva iluzija ni san, nego činjenica koja se očituje u svijetu na socijalnom, političkom, ekonomskom, kulturnom i religioznom polju."

Taj princip grupiranja čovječanstva, prema Teilhardu, toliko je jak da bismo prije spriječili da se Zemlja okreće, nego da se čovječanstvo totalizira. »Lakše bi — veli on — Zemlja izbjegla utjecajima koji čine da se u sebi steže; prije bi zvijezde izmakle prostornoj zavirutosti koja ih juri jedne za drugom, nego bismo se mi ljudi mogli oduprijeti kozmičkim silama konvergentnog svemira.«."

Unatoč tome što protiv te optimističke tvrdnje govori povijesno iskustvo (čovjek u sebi razbijen i zao i s civilizacijom biva sve gori) te znanstveno iskustvo (borba za život), ipak Teilhard ostaje nepokolebljiv u svom optimističkom uvjerenju; poznaje sve te brojne razloge koji ugrožavaju njegov optimizam; izvagao ih je, kako sam veli, kao malo tko.

1970, str. 13, 217: »Ich bin. Aber ich habe mich nicht.« To je ta linija u modernoj antropologiji koja od Herdera i njegova vremena gleda na čovjeka kao na nepotpuno biće, »Mängelwesen«. Tu misao susrećemo već u Augustina, koji, komentirajući Psalme, reče: »Čini mi se da mi više nedostaje, nego što posjedujem.« Možemo reći da je tol i biblijska misao ukoliko se još nije očitivalo ono što ćemo biti (1 Iv 3,2).

" EH 38.

« AH 329; 342; Cjc 165.

s« AH 310 sl. 222, 294 sl.; usp. WILDIERS, *nav. dj.*, str. 56 sl.; P. SCHÜTZ, *nav. dj.*, str. 453; ALOIS GUGGENBERGER, »Christus und das Selbstverständnis des heutigen Menschen nach Teilhard de Chardin«, u: KARL FORSTER, *nav. dj.*, str. 89—124, ovdje 110.

" AH 169, 192 sl., 204, 212, 222, 294 sl.; A. GLÄSSER, *nav. dj.*, str. 290 sl.

as AH 168, 295. 310.

i nijedan ga od njih ne uznemiruje jer se u njegovim očima međusobno poništavaju i konačno iščezavaju zbog činjenice višeg reda na koju se sociolozi, prema njegovu mišljenju, ne osvrću: zbog posebne *jedinstvene* strukture zoološke skupine kojoj pripadamo. »Sve do čovjeka, grane ili listovi oblikujući različite žive vrste, neminovno su težili da se odijele i da se sve više udaljuju jedni od drugih tijekom svojega razvoja. Počevši od čovjeka, naprotiv (zbog velike psihološke pojave refleksije), ti isti listovi potpuno mijenjaju vladanje. Umjesto da se odvajaju i dijele, oni se svijaju, zatim uvijaju, jedni s drugima, tako da malo-pomalo tvore (svi zajedno: rase, narodi, nacije) neku vrstu jednosvjesnoga superorganizma.«⁸

U procesu zbižavanja čovječanstva Teilhard razlikuje dvije faze: »faza *sile* i faza *slobode*«. ⁹ Prisilno zblizavanje, koje se još i danas osjeća, »samo je površno pseudojedinstvo« što ponižava pojedinca, dishumanizira i dispersonalizira, degradira na samu funkciju, zarobljuje i sili da živi gotovo »udes termita mrava«. ¹⁰ U fazi slobode, koja se polako probija, veze afiniteta, simpatije i ljubavi nadomještaju sile prisile. U toj fazi nema opasnosti da ćemo biti degradirani na čistu funkciju i »izgubiti mali dragocjeni Ja«¹¹, jer zajedništvo u ljubavi nije nikakvo zarobljivanje i dokidanje razlika, nego potvrda i priznanje drugoga u njegovoj diferenciji, u njegovoj osobi. Prema tome, »socijalizacija, čiji je čas, čini se, za čovječanstvo kucnuo, ne znači dakle za Zemlju nipošto kraj, nego prije početak *razdoblja osobe*«. ¹²

Problem zla u evolutivnom svijetu

Personalizirajuća totalizacija čovječanstva ne odvija se tako glatko i neometano. Teilhard je odveć realan i dva svjetska rata, koje je u svom životu proživio, pokazala su mu da »ništa toliko ne sliči križnom putu kao pustolovni put čovječanstva«. ¹³ Na Božić godine 1939., dok u Evropi bjesni drugi svjetski rat, Teilhard u Pekingu piše članak »L'heure de choisir« u kojem istražuje »mogući smisao rata«. ¹⁴ Potresen »vražjim krugom nesloge«, pita se nisu li njegov optimizam i vjera u napredak puka iluzija i ne vuče li nas gigantski determinizam neodoljivo u propast? Prisiljen da u sebi ponovno ispita i revidira sve što je znao i sve što je vjeravao i hladnokrvno usporedi s onim što nas je zadesilo, zaključuje: »... ne, tisuću puta ne. Ma kako bilo tragično, trenutni konflikt nema ništa što bi u nama moralo poljuljati temelje vjere u budućnost... nećemo propasti. Nije smrtna bolest: nego kriza rasta. Nikada, to je mo-

⁸ AH 192 si.; AE 24 sl.

⁹ Isto, 97 sl., 160.

¹⁰ Isto, 75, 98 sl.

¹¹ Isto, 330.

¹² Isto, 75, usp. 98 sl.; 160 si.. 329 sl; EH 67 sl., 125 sl.; PH 282 sl.

¹³ PH 348.

¹⁴ a Podnaslov članka u: AE 17.

guće, nije se zlo pokazalo tako tamno i simptomi tako teški. Ali, u jednom smislu, nije li upravo to razlog da se više nadamo? Visina vrhunca mjeri dubinu njegovih bezdana. Kad krize ne bi iz stoljeća u stoljeće postajale žešće, onda bismo možda morali početi sumnjati.

Tako bismo, čak i kad bi trenutna kataklizma bila neshvatljiva, još iz principa morali uporno nastaviti vjerovati i ići naprijed. Zar nije dovoljno znati (pogotovo ako smo kršćani) da Život, otkad se pojavio, niče uvijek iz patnje, iz boli — odvijajući se na križnom putu?«'''

Nepravедno mu se predbacuje da je u svom kozmičkom optimizmu previdio i zanemario zlo u svijetu.** Naprotiv, moramo s Claudeom Cuénotom reći »da je Teilhard uočio zlo bolje nego itko drugi i to zbog svoje izvanredne osjetljivosti, dimenzije svog gledanja, oštine svoga pogleda, svoje strastvenosti za bitno dobro (volju Božju) i silne želje da svijet, koji on i Bog toliko ljube, postigne svoj cilj.«**

U prologu svog glavnog djela »Le Phénomène humain«, koje piše za vrijeme drugog svjetskog rata, najavio je doduše da želi »vidjeti«, tj. razviti *homogenu i koherentnu* viziju našeg općeg iskustva koje se odnosi na čovjeka.*' Međutim, u izradbi djela zanemarena je negativna strana ljudske stvarnosti, iskustvo patnje i krivnje. Mnogi mu zbog toga predbacuju da je njegov optimizam neopravdan, jednostran, naivan i pretjeran. Na te prigovore osvrće se Teilhard u epilogu tog djela i »ispričava se« što je zbog »jasnoće i jednostavnosti« izostavio sve što je negativno i ograničio se samo »na pozitivnu bit« hominizacije.*" U prologu je htio svoje čitatelje naučiti »gledati« i nadao se da će vještím okom uočiti i ono što on izričito u djelu nije spomenuo. Međutim, to se nije dogodilo. Mnogi su u ponuđenoj viziji otkrili »samo jednu vrstu ljudske idile«, a ne »kozmičke drame«.*" Krivo shvaćen osjeća se prisiljen da izričito kaže kakvo mjesto zlo zauzima u njegovoj evolutivnoj koncepciji svijeta. Zlo poprima u njega kozmičke dimenzije. Ono je koekstenzivni fenomen koji prati evoluciju na svim njezinim stupnjevima, izbija »neodoljivo i mnogovrsno iz svih pora, iz svih spojnica, iz svih zglobova njegova sistema«.*" Govori o zlu nereda i neuspjeha, o zlu raspadanja, usamljenosti i tjeskobe (od čega je posljednjih godina života i sam patio) i napokon o zlu samog rasta i zaključuje svoje djelo »Le Phénomène humain« gotovo vjeroispoviješću: »Bilo kako bilo, činjenica je da čak i za običnog biologa ništa toliko ne sličí na križni put kao ljudska epopeja.«*'

To Teilhardovo priznanje u epilogu »Le Phénomène humain« zabacuje protestantski teolog budućnosti Paul Schütz u svom velikom djelu »Freiheit — Hoffnung — Prophétie. Von der Gegenwartigkeit des

Isto, 19.

" Vidi P. SCHÜTZ, *nav. dj.*, str. 461 sl.

CLAUDE CUENOT, *nav. dj.*, str. 22.

" PH 25, 29.

Isto, 345.

" Isto, 345.

«» Isto, 346.

" Isto, 348.

Zukünftigen« jer navodno kasno dolazi. »Put je« — veli on — »prevaljen kao da postoji samo *Da*, kao da je Apsolutno odgovor toga *Da*. Da se dogodilo da je priznao *Da* kao fragment, da je ostavio otvorenu i nepokrivenu stranu prema ispuštenom! Ali upravo to se nije dogodilo. A i nije se moglo dogoditi ako je htio stići na cilj za kojim je čeznuo. Da je priznao svoj *Da* kao fragment, onda bi i *Ne* ostajalo u prostoru nevidljivo i snažno, onda bi njegova vizija, 'kozmička drama' bila očita a do nje mu je, kako sam kaže, bilo stalo. U *Da* postoji i jedan veliki *Ne*. Samo tko oboje čuje, shvaća istinu ... On je ispustio *Ne* bez kojega za čovjeka nema stvarnosti. I zlo konstituirao njegovu stvarnost.«²

Čini se da Paul Schütz ima pred sobom samo »Le Phénomène humain« i samo njega citira. Da Teilhard nije ništa drugo napisao osim tog djela, onda bi Paul Schütz imao pravo što odbija njegovu ispriku. »Samo tko oboje čuje, shvaća istinu.« Teilhard de Chardin potpisao bi tu rečenicu P. Schütza, i već u svom prvom djelu »Le milieu divin«, kojim se predstavio svijetu, pokazuje da je shvatio istinu jer je »oboje« čuo, i *Da* i *Ne*, i uklopio ih u svoj sistem.³ »S jedne strane«, veli on, »stoje prijateljske sile koje naše nastojanje unapređuju, podržavaju i vode k uspjehu: one stvaraju 'muku rasta'. Na drugoj pak strani stoje neprijateljske sile koje se našem nastojanju bolno opiru, koje naše patnje na više biti otežavaju, odvrćaju i umanjuju naše stvarne ili prividne sposobnosti za daljnji razvoj: one stvaraju 'muku umanjivanja'«. ⁴ U istom djelu izričito govori o »negativnoj strani našeg života«, o »silama umanjivanja« ... »njihov je broj neizmjeran, njihov oblik beskonačno različit i njihov utjecaj neprestano da djeluje«. ⁵

Poznaje fizičko i moralno zlo, udarce sudbine izvana i iznutra, urođene mane, tjelesne i moralne nedostatke, bolesti, smetnje, tjeskobe, osakaćenosti svih vrsta.

Susreo se sa zlom i patnjom u vlastitoj obitelji. Njegova mlađa sestra Margarita (od milja prozvana Guiguite), s kojom je ostao u srdačnim vezama cijelog života, godinama je patila uzeta prikovana uz krevet. U Predgovoru njezine biografije »Marguerite-Marie Teilhard de Chardin. L'energie spirituelle de la souffrance«, što ju je napisala Monique Givélet, piše Teilhard slijedeće: »U svakom času sva patnja čitavog svijeta! ... Kad bismo samo mogli tu strašnu veličinu skupiti, mjeriti, vagati, brojiti, analizirati, kakva astronomska veličina! Kakva zastrašujuća suma! I kakav rafinirani spektar nijansi bola, od fizičke torture do moralnih tjeskoba. I kad bi između tjelesa i duša najednom nastala veza i pomiješala se sva patnja sa svom radošću svijeta, tko može reći na koju bi stranu kazaljka prevalila, na stranu patnje ili na stranu radosti... O Margarita, sestro moja! Dok sam se ja posvetio pozitivnim silama Sve-

² P. SCHÜTZ, *nav. dj.*, str. 462.

³ MD 80 sl.

⁴ Isto, 74, 81 sl.

⁵ Isto, 81 sl.

mira i prokrstaro zemlje i mora,... ti si ležeći nepomična u dubinama svog srca šutke pretvarala najtamnije sjene svijeta u svjetlo. Reci mi tko je od nas dvoje u očima Stvoritelja izabrao bolji dio?«**

Prava istina o nama u ovom svijetu jest »*da smo ovdje na križu*«, ili kako će Karl Rahner kasnije definirati čovjeka kao »raspetu egzistenciju«.

I najveća i posljednja negacija našeg života, posljednji neprijatelj koji sva razaranja i umanjivanja u nama ujedinjuje i dovršava, nije prešućen. Smrt je u Teilhardovoj viziji »praizvor i sažetak svih umanjivanja«, »zlo naprosto«.‘ Očito je dakle da se Teilhard gotovo kao malo tko prije njega pozabavio problemom zla u svim njegovim dimenzijama. Oni koji tvrde da je u svom kozmičkom optimizmu previdio negativnu stranu naše stvarnosti, čine mu krivo. Drugo je pitanje je li on tu destruktivnu moć negativnog pravo objasnio. Problem zla, kako znamo, mučio je čovječanstvo kroz cijelu povijest i možemo se sa Heinzom Robertom Schletteom pitati je li taj problem »bio ikada 'plauzibilno' riješen i ne rješava li ga Teilhard unutar svoje vizije isto tako dobro kao Aristotel, Plotin, Augustin, Leibniz ili Schelling«.‘”

Uz pretpostavku da je Kozmos savršen izašao iz Stvoriteljeve ruke, zlo bi, prema Teilhardu, bilo sasvim nerazumljivo i neobjašnjivo. A budući da svijet nije Kozmos nego kozmogenezu, onda je zlo u njemu legitimno i bitno strukturalno pripada svijetu koji je u procesu rasta. Dokle god evolucija ne bude stigla na konačni cilj i dokle god ne bude ostvaren konačni red i savršenost, zlo, prema Teilhardu, ostaje kao fenomen koji prati evoluciju, »kao uvjet i cijena evolucije«.‘”

Dobar svršetak

Nameće se pitanje, a, prema Teilhardu, to je jedino korisno pitanje: Kamo nas vodi evolucija? Prema nekom vrhuncu ili u neki bezdan?***

Njegova znanost i njegova vjera govore mu da svijet ne može završiti u apsurd. Za jednog kršćanina, veli on, »konačni biološki uspjeh čovjeka na Zemlji jest ne samo vjerojatnost, nego sigurnost: budući da je Krist (i u njemu Svijet virtualno) već uskrsnuo«.*** Oslanjajući se na svoju znanost, P. Teilhard sluti da »naprijed ili u središtu Svemira, koji se produžuje prema svojoj osi složenosti, postoji božansko središte konvergencije« što ga on naziva Omega.‘” Pod tim imenom krije se preegzi-

«• AE 253—257, ovdje 255, 257.

” MD 93, 84.

»8 HEINZ ROBERT SCHLETTE, *Kirche unterwegs*, Olten/Freiburg 1966, str. 51.

»8a AE 57.

»• AH 325, 320.

0» Isto, 305.

AH 155, vidi o tome: PH 298 si.; AE 103—134; *Les directions de l'avenir*. Oeuvres 11, ed. du Seuil 1973, str. 196—206; *Le coeur de la matière*. Oeuvres 13, ed. du Seuil 1976, 50 si.; H. DE LUBAC, *TEILHARD DE CHARDIN, Missionar und Wegbereiter des Glaubens*, Butzon/Bercker 1969, str. 77—80, 85—93; W. KLEIN, nav.

stentno, transcendentno i personalno biće koje je jedini izvor, jedini uvir i jedini cilj evolutivnog Svijeta."- »Od Svijeta koji bi završio u Neosobnome« — veli Teilhard — »ne bi nam mogla doći ni toplina privlačnosti, ni nada ireverzibilnosti (besmrtnosti), bez kojih će naš egoizam uvijek imati posljednju riječ. Potreban je istiniti *Ego* na vrhuncu Svijeta 'toji bi usavršio svaki pojedini zemaljski ego a da ih ne bi smiješao... Čini mi se da se elan (Čovjeka) prema *Nečemu* naprijed ne može dovršiti a da se ne poveže s jednom drugom, još fundamentalnijom težnjom, onom koja silazi odozgo i od *Nekoga*.«'^

Za Teilharda bi možda najveći događaj u povijesti Zemlje bilo postupno uviđanje »onih koji znaju gledati« da nas na kraju evolucije ne čeka samo »Nešto«, nego i »Netko.«.* Uvjeren na temelju svoje znanosti u to da Svemir ne može biti »bikefalan«, tj. da ne može imati dvije glave"*, zaključuje na temelju Evandelja, osobito teologije sv. Pavla i Ivana, grčkih otaca i mističara, da taj Netko, taj »Pokretač i savršeni Totalizator centrogeneze« nije nitko drugi nego uskrsli Krist." U svom spisu »L'etoffe de l'Univers« priznaje da je najveći događaj njegova života bilo postupno identificiranje dvaju sunaca na nebu njegove duše: jedno od njih bio je kozmički vrhunac opće evolucije konvergirajućeg tipa, drugo pak uskrsli Krist, ili, kako ga on još inače naziva, univerzalni Krist, kozmički Krist, Super-Krist, Krist-Omega, Krist-Evolutor." »Bizarna imena« — veli Wildiers — u okvirima modernog svijeta s »najautentičnijim sadržajem kršćanske Objave.«.*

S velikim poznavaoцем Teilharda de Chardina C. Cuénotom mogli bismo ovako sažeti Teilhardovu viziju: »Postoji na jednoj strani Krist kršćanske mistike, *dovršitelj* o kojem Pavao tako zanosno piše. Na drugoj strani stoji kozmički Pol koji moderna znanost postulira i naša nova spoznaja svijeta zahtijeva, da na njihovu vrhuncu završi evolucija koja se nalazi na putu. Između tih dvaju Polova postoji, prema mišljenju Teilharda de Chardina, podudarnost i na kraju u biti identičnost. Njihovo buduće izjednačenje, čega će čovječanstvo postati svjesno i koje će se dovršiti u paruziji, povezat će znanost i mistiku i omogućit će jednom i drugom Polu da međusobno djeluju i izmjenjuju svoje atribute tako da će kozmički Krist i kristificirani Kozmos postati predmetom ljubavi.«'^

dj., str. 57 sl.; ANDRÉ HAGUETTE, »Le point Oméga et la Révélation. Essai sur les rapports entre Oméga et la Révélation chez Teilhard de Chardin«, u: G. DUSSAULT—L. GENDRON—A. HAGUETTE, *Panthéisme, Action, Oméga chez Teilhard de Chardin*, Paris 1967, str. 137—195.

H. DE LUBAC, *nav. dj.*, str. 78 si.; W. KLEIN, *nav. dj.*, str. 57 si.

" AH 373 sl.

« AH 363, 373.

« *Science et Christ*, Oeuvres 9, ed. du Seuil 1965, str. 209. (= SC)

o AE 119; SC 82 si., 208 sl.

AE 404.

«8 N. M. WILDIERS, *nav. dj.*, str. 101.

•» CLAUDE CUËNOT, *Pierre Teilhard de Chardin. Les grandes Étapes de son Evolution*, Pion-Paris 1958, str. 450.

Kao mladi svećenik, molio je da bude evanđelist Krista u Kozmosu. Pri kraju života, čak ni dvije godine prije smrti, piše iz New Yorka 8. studenog 1953. svojoj nećakinji Margariti Teilhard-Chambon da bi htio godine što mu ostaju što intenzivnije iskoristiti da »kristificira« evoluciju (što pretpostavlja znanstveni rad da bi ustanovio 'konvergiranje' Svemira, i religiozni rad da bi izradio univerzalnu narav povijesnog Krista). To — i onda naći dobar svršetak — to jest umrijeti kao svjedok za to »evanđelje«.*** Nekoliko dana prije smrti rekao je svom rođaku Jean de Lagardeu: »Htio bih umrijeti na Uskrs.«" Na Veliki četvrtak 7. travnja 1955., tri dana prije smrti, sve ono što je živio i vjerovao sažima u svoj glasoviti Credo koji glasi:

1. Sveti Pavao: tri retka: *en pasi panta Theos* (Ta tri retka kojima Teilhard izriče svoju vjeru uzeta su iz 1 Kor 15,26—28 i glase: »Zatim će doći svršetak, kad preda — pošto uništi svako poglavarstvo, svaku vlast i silu — kraljevstvo Bogu i Ocu. Da, on mora kraljevati, dok 'ne podloži svoje neprijatelje pod svoje noge'. Neprijatelj koji će posljednji biti uništen jest smrt, jer sve je podložio pod njegove noge. A kad rekne: 'sve je podloženo', izuzima se, jasno, onaj koji mu je sve podložio. Kad mu bude sve podloženo, tad će se i sam Sin podložiti onome koji je njemu sve podložio, da bude Bog sve u svemu«).
2. Kozmos = kozmogeneza —> biogeneza -> noogeneza -> kristogeneza.
3. Dva članka moga Creda: *Svemir je centrirano* evolutivan prema gore i prema naprijed.

Krist je njegov centar."^

Na Uskrs 10. travnja 1955. umire P. Teilhard de Chardin, evanđelist Krista u Kozmosu. Dobar svršetak!

Teilhard nije ostavio iza sebe nikakvu školu: »Nisam, neću i ne mogu biti učitelj. Uzmite od mene što vam odgovara i gradite sami svoju zgradu«, piše u pismu od 1. siječnja 1954. U svoj svojoj veličini ostao je skroman; svoju viziju smatrao je »privremenom i provizornom«, a sebe samoga »pretečom onoga što će doći«. Nekoliko mjeseci prije smrti u razgovoru s prijateljem Maxom H. Begouenom, koji ga je uvjeravao u besmrtnost njegova djela, izjavio je: »Ako sam imao izvršiti neko poslanje, moći će se prosuditi samo onda ako me se prestigne«. Shvatiti Teilharda i njegovu viziju znači ići dalje od njega.

TM P. TEILHARD DE CHARDIN, *Püger der Zukunft. Neue Reisedricfte 1939—1955*, Herder—Bücherei Bd. 330, Freiburg 1969, str. 155. Posljednih godina života sve ga više obuzima misao o »dobru završetku«. Vidi isto, str. 120, 170, 175.

" Isto, 175.

« AH 404.

" CHRISTOPHER F. MOONEY, *Teilhard de Chardin et le mystère du Christ*, Aubier—Paris 1968, str. 224; usp. J. STIERLI, *nav. dj.*, str. 168.

" Cahiers 2. *^Réflexions sur le Bonheur**, Paris 1960, 35.